

Archeologisch bureauonderzoek

**Plangebieden Ravel en Vivaldi Parkrand,
bestemmingsplan Ravel kavels 1-4
Stadsdeel Zuideramstel**

BO 09-077 Amsterdam 2009

Inhoud

Samenvatting	4
Inleiding	5
1 Administratieve gegevens plangebied	6
1.1 Administratieve gegevens	6
2 Wet- en regelgeving	7
2.1 Algemeen	7
2.2 Nationale regelgeving	7
2.3 Provincie Noord-Holland	8
2.4 Gemeente Amsterdam	8
2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie	10
2.6 Situatie plangebieden Ravel en Vivaldi Parkrand en bestemmingsplangebied Ravel kavel 1-4	12
3 Bodemkunde en historie	13
3.1 Algemeen	13
3.2 Historisch-topografische inventarisatie	14
3.3 Archeologische inventarisatie	15
4 Archeologische verwachtingskaarten	17
5 Archeologische beleidskaart	20
Bronnen	23

Samenvatting

Bureau Monumenten en Archeologie (BMA) heeft in opdracht van Zuidas een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor de plangebieden Ravel en Vivaldi Parkrand en bestemmingsplangebied Ravel kavel 1-4. Dit is bedoeld om het cultuurhistorische verleden van het plangebied in kaart te brengen met de mogelijke archeologische sporen die in de bodem zijn nagelaten.

De historisch topografische kartering heeft geresulteerd in een overzicht van archeologische informatie over de ontwikkeling van en het gebruik en de bewoning van de voormalige Binnendijkse Buitenveldertse Polder vanaf de Late Middeleeuwen tot in de 20ste eeuw. Van dit ruimtelijke en landschappelijke beeld is een beleidskaart van archeologische waarden afgeleid. Deze kaart biedt een specificatie van de beleidsregels en maatregelen voor de vereiste archeologische monumentenzorg.

Binnen de plangebieden blijkt uit historisch-topografische en bodemkundig onderzoek dat ter plaatse van het plangebied de ondergrond zo is verstoord dat hier geen archeologische resten meer aanwezig zijn. Deze terreinen zijn vrijgesteld van archeologische maatregelen.

Voor het gehele plangebied geldt de wettelijke meldingsplicht, wat inhoudt dat ook in geval geen archeologisch vooronderzoek vereist is en er toch archeologische overblijfselen ouder dan 50 jaar bij bouwwerkzaamheden aangetroffen worden, deze bij BMA aangemeld dienen te worden. In gezamenlijk overleg met de opdrachtgever kunnen dan maatregelen worden genomen tot documentatie en berging van de vondsten.

Inleiding

Het archeologisch bureauonderzoek van Bureau Monumenten en Archeologie (BMA) betreft een inventarisatie van archeologische c.q. cultuurhistorische waarden binnen de plangebieden Ravel en Vivaldi Parkrand en bestemmingsplangebied Ravel kavel 1-4, in opdracht van Zuidas. Uitgaande van deze waardestellende inventarisatie wordt het beleid vastgesteld voor het behoud en/of documentatie van eventuele archeologische overblijfselen in verband met toekomstige bouwplannen.

In het plangebied is tot op heden geen archeologisch veldonderzoek uitgevoerd. Ook zijn er geen concrete aanwijzingen over de aanwezigheid van archeologische overblijfselen. De voorliggende waardestelling is gebaseerd op een historisch topografische inventarisatie van kaartmateriaal, archiefbronnen en publicaties, in samenhang met archeologische informatie over vergelijkbare locaties in de directe omgeving.

In het bureauonderzoek komen het gemeentelijk archeologie beleid (hoofdstuk 2), de historische en archeologische achtergronden (hoofdstuk 3) en de archeologische verwachting van de plangebieden (hoofdstuk 4) aan de orde, gekoppeld aan een advies over de maatregelen voor integratie van archeologie binnen (toekomstige) planontwikkeling. Het beleid, dat voortvloeit uit de waardestellingen voor dit gebied, is samengevat met een beleidskaart.

1 Administratieve gegevens plangebied

De plangebieden Ravel en Vivaldi Parkrand en bestemmingsplangebied Ravel kavel 1-4 bevinden zich in stadsdeel Zuideramstel omringd door de Antonio Vivaldistraat in het oosten, de A10 in het noorden, de Boelelaan in het zuiden en de Beethovenstraat aan de westkant van het plangebied.

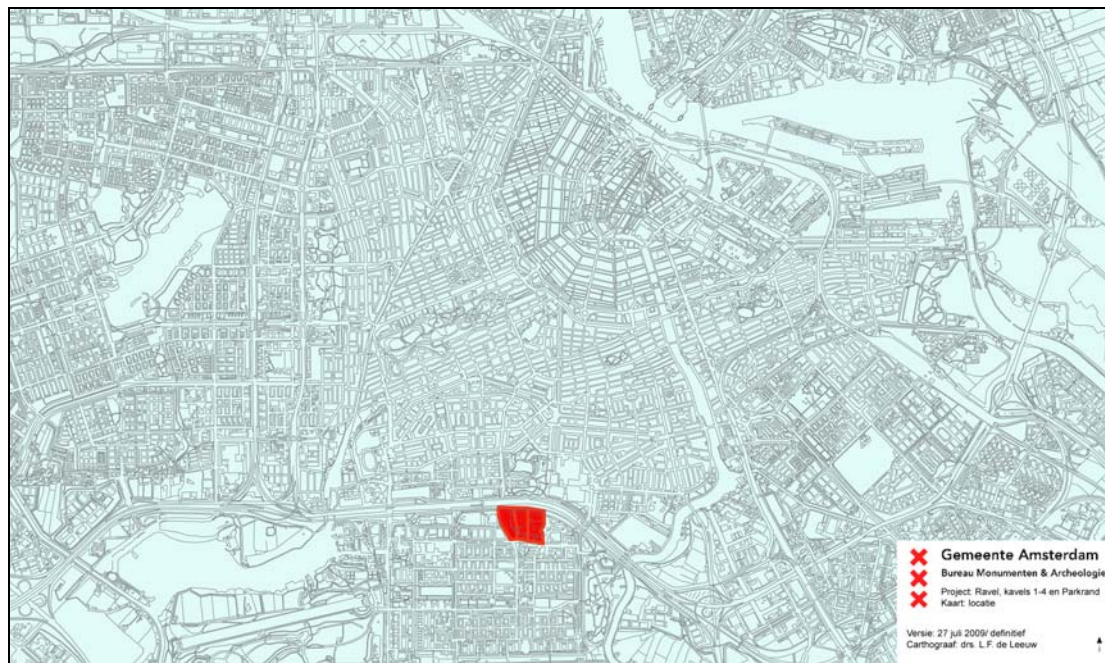
1.1 Administratieve gegevens

Provincie Noord-Holland
Gemeente Amsterdam
Plaats Amsterdam
Kaartblad 25G

NO	X-coördinaat	120711	Y-coördinaat	483496
ZO	X-coördinaat	120703	Y-coördinaat	483113
ZW	X-coördinaat	120.312	Y-coördinaat	483.160
NW	X-coördinaat	120.184	Y-coördinaat	483.535

ARCHIS meldingsnrs. 25582 (plangebied Ravel)
 36300 (bestemmingsplangebied Ravel kavels 1-4)
 36302 (plangebied Vivaldi Parkrand)

Kadastrale gegevens: ASD 30 AK met de hierna volgende nummers: 01909, 01911, 02782, 03999, 04024.

1 Locatie plangebieden Ravel en Vivaldi Parkrand en het bestemmingsplangebied Ravel kavel 1-4 (rood)

2 Wet- en regelgeving

2.1 Algemeen

Het archeologische erfgoed bestaat uit voorwerpen en structuren die in de bodem bewaard zijn. Ook landschappelijke of infrastructurele elementen kunnen een archeologische waarde hebben. Deze materiële overblijfselen vormen een onderdeel van onze leefomgeving waarvan het behoud in de bodem of documentatie op maat gesneden maatregelen vergen. Het archeologische bodemarchief levert een bijdrage aan de cultuurhistorie van onze stad en maakt de beleving van het verleden bovendien tastbaar.

Vanwege de ruimtelijke aard van archeologische sporen en vondsten in de bodem heeft het archeologische beleid raakvlakken met dat van de ruimtelijke ordening. Door de wijziging van de Monumentenwet 1988 met ingang van 1 september 2007 is de zorg voor het archeologisch erfgoed geïntegreerd in ruimtelijke ordeningsprocessen. Een essentieel uitgangspunt van de nieuwe wet is dat het erfgoed in de bodem beter wordt beschermd. Dit betekent dat in ruimtelijke ontwikkelingen vroegtijdig rekening wordt gehouden met archeologisch erfgoed. Als behoud in de bodem geen optie is, dan is, voorafgaand aan de bodemverstoring, onderzoek nodig om archeologische overblijfselen te documenteren en de informatie en vondsten te behouden. In de dichtbebouwde stedelijke omgeving is in de praktijk doorgaans sprake van deze laatste optie.

2.2 Nationale regelgeving

Aan het einde van de jaren tachtig groeide het besef dat archeologische vindplaatsen in Europa ernstig werden aangetast door grootschalige infrastructurele werken, de toename van bouwlocaties en de intensivering van de landbouw. Om het archeologische erfgoed beter te beschermen hebben de Europese ministers van Cultuur in 1992 het Verdrag van Valletta opgesteld (ook bekend als het Verdrag van Malta).

Een essentieel uitgangspunt van dit verdrag is dat behoud van archeologisch erfgoed in de bodem (in situ) in iedere fase van planontwikkeling dient te worden meegewogen. Als behoud in de bodem (bv door middel van technische maatregelen en/of plaanpassing) geen optie is, dient het bouwplan te voorzien in maatregelen om archeologische overblijfselen op een juiste wijze (volgens de wettelijk verplichte Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie) te documenteren en de informatie en vondsten te behouden. Het verdrag stelt de initiatiefnemer van een ruimtelijk plan, dat bodemverstoring tot gevolg heeft, verantwoordelijk voor de planologische en de financiële inpassing van archeologisch onderzoek. De nieuwe wet ter uitvoering van dit verdrag, de Wet op de archeologische monumentenzorg (Wamz)¹, is per 1 september 2007 definitief van kracht.

Op grond van de Wet op de archeologische monumentenzorg zijn vier wetten gewijzigd: de Monumentenwet 1988, de Ontgrondingenwet, de Wet milieubeheer en de Woningwet. De Wet op de Ruimtelijke Ordening bevatte al voorschriften om meer rekening te houden met archeologie ten behoeve van kwaliteitsverbetering van ruimtelijk beleid. Dit betekent o.a. dat elk bestemmingsplan

¹ Stb. 2007, nr. 42.

op archeologisch beleid zal worden getoetst.² Vanwege het ruimtelijke karakter van het bodemarchief heeft het archeologische beleid raakvlakken met dat van de ruimtelijke ordening. Door de wetswijzigingen worden archeologische belangen vanaf het begin van de besluitvorming in de ruimtelijke ordening meegewogen. Ondanks de getroffen maatregelen om vooraf archeologisch onderzoek in te plannen kunnen toevalsvondsten bij bouwprojecten worden aangetroffen. Hiervoor blijft de meldingsplicht van kracht.³

2.3 Provincie Noord-Holland

Per 1 juli 2008 is de nieuwe wet Ruimtelijke Ordening (Wro) in werking getreden. Hierdoor is de verhouding tussen de provincie en de gemeenten gewijzigd. In het beleidskader Landschap en Cultuurhistorie Noord-Holland omschrijft de provincie haar rol.⁴ Hierbij staat de samenwerking met gemeenten op basis van gemeentelijke en de provinciale structuurvisie centraal. Tevens handhaaft de provincie de Belvédère-benadering, waarin behoud van cultuurhistorie door ontwikkeling wordt nagestreefd. Als toetsingskader voor bestemmingsplannen en projectbesluiten met een Beeldkwaliteitplan hanteert de Provincie tevens het beleidskader en het streekplan. Op grond van de Wro dienen gemeenten bij de vaststelling van bestemmingsplannen, projectbesluiten en beheersverordeningen de Provinciale Ruimtelijke Verordening in acht te nemen.

In het beleidskader is opnieuw de Cultuur Historische Waardenkaart (CHW) opgenomen, waarin gebieden, die naar verwachting archeologisch waardevol zijn, zijn aangewezen als provinciale archeologische attentiegebieden. De waardestellingen van de CHW zijn bedoeld als primaire algemene indicaties die per specifiek plangebied nadere invulling en precisering behoeven.

De provinciale beleidsintentie is om invulling aan de primaire doelstelling van het Verdrag van Malta te geven en archeologische reservaten aan te wijzen. Deze gebieden dienen om archeologische monumenten duurzaam te beschermen en te beheren en daarmee voor toekomstig onderzoek te bewaren.⁵ Daarnaast betreft de provincie nadrukkelijk culturele waarden, waaronder ook archeologie, bij de realisatie van de ruimtelijke- en stedelijke vernieuwing.

2.4 Gemeente Amsterdam

In aansluiting op het rijks- en provinciaal beleid besteedt de gemeente specifieke aandacht aan vroegtijdige inpassing van archeologie in de ruimtelijke ordeningsprocessen.⁶ Uitgangspunt hierbij is een kwalitatief adequaat beheer van het cultureel erfgoed met aandacht voor een efficiënte voortgang van bouwprocessen en kostenbeheersing. Tegen deze achtergrond is de afdeling Archeologie BMA in 2001 gestart met een nadere inventarisatie van archeologische verwachtingen in elk afzonderlijk stadsdeel. Hiertoe worden onder meer verschillende historische kaartbeelden van het stadsdeelgebied met elkaar vergeleken. Deze inventarisatie is bedoeld als een verfijning van het verwachtingsbeeld van de Archeologische Monumenten Kaart (AMK) en de Cultuur Historische

² Artikel 38a lid 1 van de gewijzigde Monumentenwet schrijft hierover dat *De gemeenteraad bij vaststelling van een bestemmingsplan als bedoeld in artikel 3.1 van de nieuwe Wet op de Ruimtelijke Ordening en bij de bestemming van de in het plan begrepen grond, rekening houdt met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten monumenten.* Met 'monument' wordt hier een (onbeschermde) archeologisch monument bedoeld, ofwel *alle terreinen welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde* (art. 1 Monumentenwet).

³ Artikel 53 van de gewijzigde monumentenwet 1988.

⁴ Provincie Noord-Holland 2006.

⁵ Van Eerden 2008, 14-15.

⁶ BMA 2005, 58.

Waardenkaart (CHW) van de provincie Noord-Holland, en de landelijke Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW) waarin de stedelijke gebieden niet gekarteerd zijn.

De nieuwe wetgeving schrijft voor dat bij vaststelling van een nieuw bestemmingsplan altijd een nadere waardestelling nodig is van de aanwezige archeologische verwachting in de vorm van een bureauonderzoek. Dit bureauonderzoek behelst een specificatie van eventuele archeologische waarden binnen een specifiek plangebied en een advies met betrekking tot het daarbij behorende beleid en/of te nemen maatregelen. Bij de formulering van het beleid staat altijd een realistische balans tussen het archeologische belang ten opzichte van de voortgang van het ruimtelijke ontwikkelingsproces in de stad centraal.

De bescherming van (verwachte) archeologische waarden kan in een bestemmingsplan (o.a.) worden geregeld met een aanlegvergunning als bedoeld in artikel 3.3.a van de Wet op de Ruimtelijke Ordening. Verder kan in het belang van de archeologische monumentenzorg worden bepaald dat de aanvrager van een reguliere bouwvergunning als bedoeld in artikel 44, eerste lid, van de Woningwet een rapport dient te overleggen als bedoeld in artikel 39, tweede lid en kan worden bepaald dat aan een reguliere bouwvergunning als bedoeld in artikel 44, eerste lid, van de Woningwet voorschriften kunnen worden verbonden als bedoeld in artikel 39, derde lid, van de Monumentenwet. Zowel aan een aanlegvergunning als vrijstelling kunnen voorschriften worden verbonden in het belang van de archeologische monumentenzorg.

Bij de bepaling van de vrijstellingsdrempels voor archeologisch wordt een combinatie van factoren, in acht genomen, te weten: a) de specifieke aard van de cultuurhistorische / archeologische waarden, b) het oppervlak van het te ontwikkelen terrein en c) de diepte van de bodemingreep.

Volgens deze systematiek gelden in Amsterdam dertien beleidsvarianten:

- 1: gebieden met bekende archeologische waarden. Aangezien hier met zekerheid archeologische overblijfselen aanwezig zijn, is bij elke bodemingreep ongeachte het oppervlak of de diepte archeologisch onderzoek noodzakelijk
- 2: bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Archeologisch veldonderzoek is noodzakelijk bij bodemingrepen groter dan 50 m² en dieper dan 0,50 m onder maaiveld.
- 3: gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog aanwezige historisch infrastructurele assen / in een historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. Deze gebieden zijn onbebouwd of de bebouwing dateert van vóór de 19de eeuw. Archeologisch veldonderzoek is noodzakelijk bij bodemingrepen groter dan 100 m² en dieper dan 0,50 m onder maaiveld.
- 4: bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog in het landschap zichtbare historisch infrastructurele assen / in historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing dateert uit het einde van de 19de eeuw. Archeologisch veldonderzoek is noodzakelijk bij bodemingrepen groter dan 100 m² en dieper dan 1,00 m onder maaiveld.
- 5: bebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting langs voormalige (overbouwde of opgehoogde) historisch infrastructurele assen / in een historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing of ophoging dateert uit de 20ste eeuw. Archeologisch veldonderzoek is noodzakelijk bij bodemingrepen groter dan 500 m² en dieper dan 2,00 m onder maaiveld.
- 6: onbebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting in de landelijke periferie van Amsterdam. Hier liggen archeologische vondsten dicht aan het oppervlak, zodat relevante archeologische lagen kunnen zijn opgenomen in de bouwvoor. De bouwvoor heeft gemiddeld een diepte van 0,3 – 0,5 m waaronder een eerste sporenveld zichtbaar wordt. Archeologisch veldonderzoek is noodzakelijk bij bodemingrepen groter dan 500 m² en dieper dan 0,50 m onder maaiveld.

- 7: bebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting in de voormalige (overbouwde of opgehoogde) landelijke periferie van Amsterdam. De bebouwing of ophoging dateert uit het einde van de 19de eeuw. Archeologisch veldonderzoek is noodzakelijk bij bodemingrepen groter dan 10.000 m² en dieper dan 1,00 m onder maaiveld.
 - 8: bebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting in de voormalige (overbouwde of opgehoogde) landelijke periferie van Amsterdam. De bebouwing of ophoging dateert uit de 20ste eeuw. Archeologisch veldonderzoek is noodzakelijk bij bodemingrepen groter dan 10.000 m² en dieper dan 2,00 m onder maaiveld.
 - 9: terreinen met een lage archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Archeologisch veldonderzoek is noodzakelijk bij bodemingrepen groter dan 500 m² en dieper dan de waterbodem.
 - 10: gebieden met een lage archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn buiten het historische centrum van Amsterdam. Archeologisch veldonderzoek is noodzakelijk bij bodemingrepen groter dan 10.000 m² en dieper dan de waterbodem.
 - 11: gebieden met een lage archeologische verwachting die onder water in het IJ liggen, of die als haven in het IJ liggen of die van oorsprong een opgespoten eiland (bijv. baggerdepots uit de 19de eeuw of eilanden zoals IJburg) zijn. Archeologisch veldonderzoek is noodzakelijk bij bodemingrepen groter dan 10.000 m² en dieper dan 4,00 m ÷ NAP.
 - 12: gebieden met een lage archeologische verwachting die in een droogmakerij liggen. Archeologisch veldonderzoek is noodzakelijk bij bodemingrepen groter dan 10.000 m² en dieper dan 0,50 m onder maaiveld.
 - 13: gebieden zonder archeologische overblijfselen omdat hier al archeologisch onderzoek of grootschalig grondverzet heeft plaatsgevonden voor bijv. zware funderingen, kelders, tunnels ed. Er geldt daarom een lage archeologische verwachting en derhalve een vrijstelling voor archeologisch onderzoek. Deze categorie plangebieden zijn wel indirect van belang voor archeologische planning omdat ze aanwijzingen geven voor de eventuele aanwezigheid van archeologische resten in omliggende gebieden.
- Voor alle beleidsvarianten geldt dat van het dieptecriterium alleen kan worden afgeweken als exacte gegevens over de bodemopbouw of de aanwezige verstoringen bekend zijn.

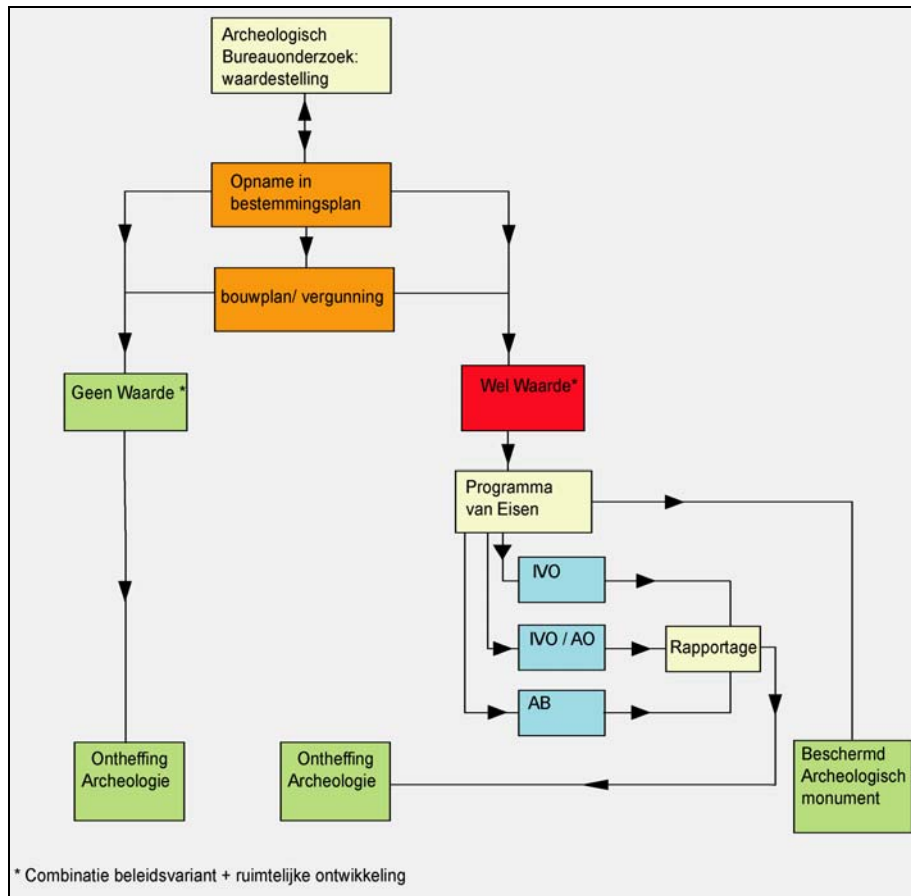
2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie

Voor de inpassing van archeologisch onderzoek in het proces van de ruimtelijke planvorming bestaat een standaard pakket van maatregelen waarvan de kwaliteitsnormen door het ministerie van OCW zijn opgesteld (KNA: Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie). De maatregelen gaan uit van een gefaseerde aanpak, zodat per plangebied, al naar gelang de locatie, de aard van de bodemingreep en de archeologische verwachting, een op maat gesneden programma kan worden opgesteld. Er is sprake van een gefaseerde aanpak waarbij een onderscheid gemaakt wordt in het Bureauonderzoek (BO), eventueel gevolgd door het Inventariserend Veldonderzoek (IVO) en de Archeologische Opgraving (AO) of een Archeologische Begeleiding (AB).

Het IVO is bedoeld om de resultaten van het bureauonderzoek te toetsen. Het geeft inzicht in de aanwezigheid en toestand van de archeologische overblijfselen in de bodem. Een AO wordt uitgevoerd in geval er sprake is van een vindplaats met archeologische resten die volledig dienen te worden gedocumenteerd en geborgen.

Een AB houdt in dat er geen apart archeologisch onderzoek plaatsvindt voorafgaand aan het bouwproces, maar dat de bouwgreep onder begeleiding van een archeoloog wordt uitgevoerd. Volgens de vigerende KNA voorschriften kan dit alleen in geval van uitzondering, bijvoorbeeld wanneer er sprake is van een beperkte bodemingreep op een gewaardeerd terrein of een AMK-

terrein. Elke onderzoeksfase wordt afgesloten met een selectiebesluit. Hierin wordt vastgesteld welke delen van een plangebied in aanmerking komen voor verder archeologisch onderzoek of voor bescherming en welke delen van het plangebied verloren gaan zonder een archeologische opgraving (afb. 2). De wijze waarop de verschillende archeologische werkzaamheden worden uitgevoerd is afhankelijk van de omvang van de bouwlocatie, de aard van de archeologische resten en de opzet van het civiel technisch programma. Goede integratie van de het archeologisch programma in het bouwproces is een belangrijke voorwaarde voor efficiëntie in de uitvoering.

2 Stroomschema archeologisch onderzoek.

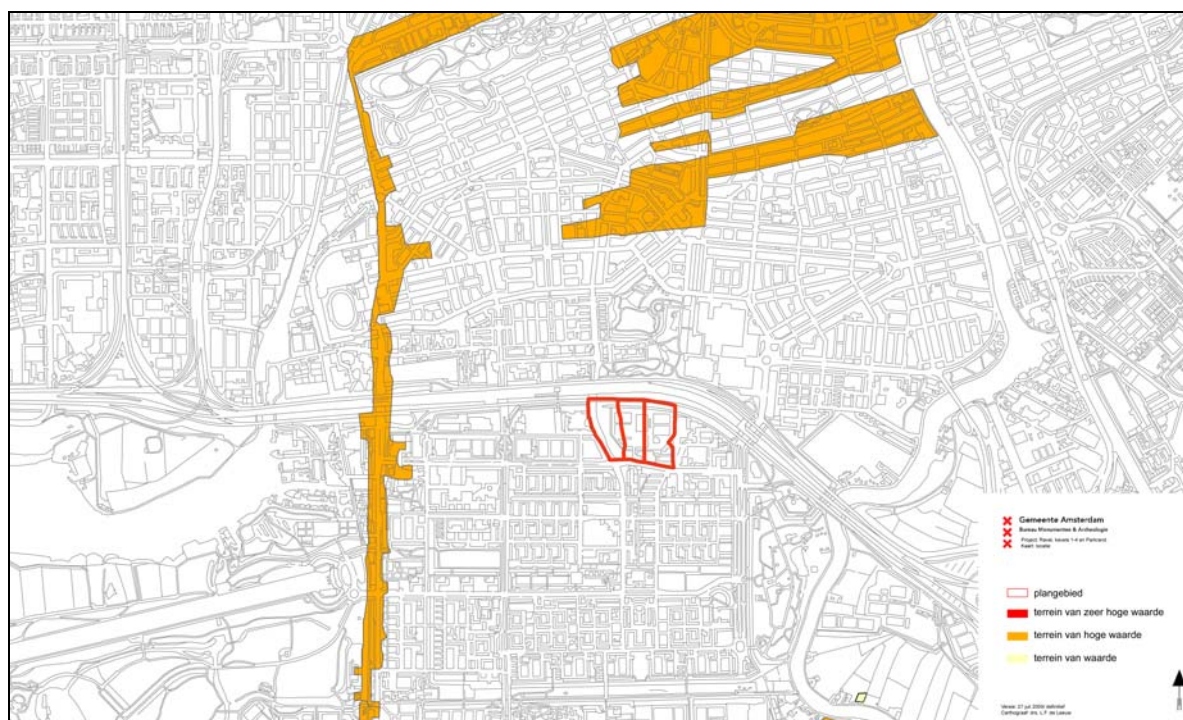
Indien een archeologische waardestelling in het kader van een bestemmingsplan geformuleerd wordt, zal hieruit pas een eventueel veldonderzoek voortkomen wanneer bouw aanvragen in het kader van het betreffende bestemmingsplan ingediend worden. Voor alle veldonderzoeken is een Programma van Eisen (PvE) vereist. Hierin zijn de kwalitatieve randvoorwaarden en onderzoeksvragen voor het werk vastgelegd. Het vormt de basis voor verdere planning en kostenraming. In het PvE wordt tevens beschreven of archeologische overblijfselen in de bodem bewaard kunnen blijven of dat opgraven van deze resten noodzakelijk is (selectiebesluit). Het PvE is onderdeel van de bouwprocedure. Het (laten) opstellen ervan behoort tot de verantwoordelijkheid van de initiatiefnemer van het bouwplan.

Ondanks de maatregelen om vooraf archeologisch onderzoek in te plannen kunnen toevallig vondsten bij bouwprojecten worden aangetroffen. Hiervoor blijft de wettelijke meldingsplicht van kracht.⁷ Dit houdt in dat de uitvoerder of opdrachtgever de gemeente over de vondst dient te informeren zodat maatregelen ter documentatie of berging ervan getroffen kunnen worden.

⁷ Artikel 53 van de gewijzigde monumentenwet 1988.

2.6 Situatie plangebieden Ravel en Vivaldi Parkrand en bestemmingsplangebied Ravel kavel 1-4

De plangebieden kennen geen wettelijk beschermde archeologische monumenten (Archeologische Monumenten Kaart [AMK], afb. 3). Bovendien zijn de plangebieden volgens de Cultuur Historische Waardenkaart van de provincie Noord-Holland (CHW) vrij van zones met een archeologische waardering. Het verwachtingsbeeld van de AMK en CHW is echter algemeen van aard en dient in het kader van de bouwplanvorming nader te worden uitgewerkt. Het volgende hoofdstuk betreft een historisch topografische analyse ten behoeve van een specificatie en een ruimtelijk onderscheid van de archeologische verwachtingen.

4 De plangebieden Ravel en Vivaldi Parkrand en bestemmingsplangebied Ravel kavel 1-4, in rood aangegeven, op de Archeologische Monumenten Kaart (AMK). De Cultuurhistorische waardenkaart van de Provincie Noord-Holland (CHW) komt overeen met het kaartbeeld van de AMK.

3 Bodemkunde en historie

3.1 Algemeen

Het huidige 'natuurlijke' landschap in en om Amsterdam wordt in grote mate bepaald door de landschapsvorming die zich voltrok in het Holoceen, de periode na de laatste IJstijd (vanaf ca. 10.000 BP: het Pleistoceen). Er heerste toen vanaf ca. 4.000 BP een gematigd klimaat waarin veengroei mogelijk was. Toen ontstond hier in de kuststreek het zogenaamde Hollandveen. Het Hollandveen Laagpakket bevindt zich thans in de ondergrond tussen gemiddeld 4-5 m en 2 m ÷ NAP (plaatselijk 0 m NAP). Dit natuurlijke landschap is omgevormd tot een veenweidegebied door middel van grootschalige veenontginningen, die in de 11de eeuw van start gingen. Bij de cultivatie van het landschap speelde de waterhuishouding een cruciale rol. Tegelijkertijd met de veenontginningen begon ook de aanleg van dijken en later in de 17de en 18de eeuw volgde de uitgebreide droogmakerijen waarbij grote watergebieden in Noord-Holland werden ingepolderd. Wat de vroegste bewoning van Amsterdam betreft, dateren de oudste archeologische sporen van huizen tot nu toe uit de 12de eeuw. Rond de stad en met name op de hoger gelegen strandwallen in Noord Holland zijn vindplaatsen met bewoningsporen die teruggaan tot in de Bronstijd (ca. 2.000 - 800 v. Chr.).

Op de eerste bewoningsfasen langs aan de oevers van de Amstel bij de Zeedijk en de Warmoesstraat uit de 12de en 13de eeuw volgde de eerste stedelijke ontwikkeling vanaf de 14de eeuw. De stad kreeg in de 15de eeuw (1482) voor het eerst een stenen omwalling. De middeleeuwse stad was omsloten door de huidige Singel aan de westkant en de Gelderse Kade en Kloveniersburgwal aan de oostkant. In de periode 1585-1662 groeide de stad explosief door vier stadsuitbreidingen. Ten tijde van de Eerste Uitleg (1585-1586) verplaatste de stadsrand zich naar de huidige Herengracht en Oude Schans. Bij de Tweede Uitleg (1592-1596) werden vier nieuwe woon-, werkeilanden aan de oostkant van de stad aangelegd (Marken, Uilenburg, Rapenburg en Vlooienburg). In 1610 ontstond met de Derde Uitleg aan de westzijde van de stad het eerste deel van de grachtengordel met de Jordaan, begrensd door de Leidsegracht. De vroege 17de-eeuwse stad werd beschermd door een aarden wal met elf bastions. Met de Vierde Uitleg van 1662 werd in de Gouden Eeuw het halfcirkelvormig stadsplan van Amsterdam voltooid met de oostelijke deel van grachten die over de Amstel naar het IJ doorliepen en de Oostelijke eilanden (Kattenburg, Wittenburg, Oostenburg). De nieuwe stadswal met gracht (nu in totaal 26 bastions) volgde het tracé van de huidige Singelgracht.

De eerste woonwijken buiten de Singelgracht verrezen naar aanleiding van het uitbreidingsplan Kalff in 1877, gevolgd door een tweede ring na annexatie van grote delen van de gemeenten Nieuwer-Amstel en Sloten in 1896. De 20ste-eeuwse groei van de stad valt uiteen in vier fasen; bebouwing van de Baarsjes, Zuid en Oost in de twintiger en dertiger jaren, het door nieuwbouw aaneengroeien van voormalige dijkdorpen in Amsterdam Noord, de wederopbouwijken aan de westzijde van de stad (de Westelijke Tuinsteden) en de bebouwing van de voormalige Bijlmermeer in de zestiger en zeventiger jaren. Met IJburg borduurt de stad begin 21ste eeuw weer voort op het concept van vier eeuwen tevoren, het creëren van stedelijk areaal in het IJ.

Het gebied waarvan het huidige stadsdeel Zuideramstel deel uitmaakt valt sinds 1921 binnen de gemeentegrenzen van Amsterdam. Bij de aanleg van de woonwijken in de jaren vijftig is dit stedelijke areaal gaandeweg bebouwd. De plangebieden Ravel en Vivaldi Parkrand evenals het bestemmingsplangebied Ravel kavel 1-4 zijn tot op heden onbebouwd gebleven.

3.2 Historisch-topografische inventarisatie

De plangebieden Ravel en Vivaldi Parkrand en bestemmingsplangebied Ravel kavel 1-4 liggen op het grondgebied van de voormalige Binnendijkse Buitenveldertse Polder. Tot de 13de eeuw vormde de omgeving van Amsterdam rond de Amstel één gebied: het Amstelland. Daarna werd het gesplitst in de ambachtsheerlijkheden Ouder-Amstel en Nieuwer-Amstel. De Binnendijkse Buitenveldsche Polder lag binnen het rechtsgebied van Nieuwer-Amstel. Amsterdam behoorde eveneens tot het rechtsgebied van Nieuwer-Amstel maar kreeg al snel autonome jurisdictie.

De ontginning van Amstelland begon in de 12de eeuw, vermoedelijk vanuit de polder De Ronde Hoep, ten zuiden van Ouderkerk aan de Amstel. Hier lag het dominiale hof van de landsheer, de bisschop van Utrecht.⁸ Van de polder De Ronde Hoep verplaatsten de activiteiten zich langs de ontginningsbasis de Amstel naar het noorden. Haaks op de Amstel werden percelen uitgezet met een onderlinge afstand van 30 tot 100 m. Aan de kopse kant verreezen boerderijen op huisterpen en ontstond de voor het veenlandschap typerende lintbebouwing. De percelen werden van elkaar gescheiden door sloten, die het veen ontwaterden. Door de ontwatering kwam het veen droog te liggen en ontstond een droog en bruikbaar akkerland. Als een bijkomend gevolg daalde het maaiveld en kwamen de akkers bloot te staan aan overstromingsgevaar. Ter bescherming werden dijken en achter- en zijkadens aangelegd, maar toch trad er vernatting van de percelen op. Daarom bracht men nieuwe stroken veen in cultuur. Bij de verlenging van de kavels schoof ook vaak de bewoning op. De achterkade werd dan als secundaire ontginningsas in gebruik genomen.⁹ Dit zogenaamde slagenlandschap is nog duidelijk te zien op historisch kaartmateriaal (afb. 4).

4 Topografische Militaire Kaart uit 1854. De langgerekte oost-west georiënteerde verkaveling van de Binnendijkse Buitenveldsche Polder is nog duidelijk zichtbaar. De polder wordt in het oosten begrensd door de Amstel, in het westen door de Schinkel. Door de plangebieden (aangegeven in rood) liep de Boerenwetering, die diende voor de afvoer van overtollig water (allemaal aangegeven in blauw).

⁸ Verkerk 1998, 13.

⁹ Stol 1993, 29.

Boerderijen uit de ontginningsperiode werden opgetrokken uit hout, leem en riet. Het waren zogenoemde woonstalhuizen, met het woon- en stalgedeelte onder één kap, die in de regel op een terp of verhoging werden aangelegd. De boeren voerden een gemengd bedrijf waar veeteelt samen met akkerbouw plaats vond. Ten gevolge van de toenemende vernatting van het akkerareaal en de groeiende behoefte vanuit de stad aan zuivelproducten kwam vanaf de 14de eeuw geleidelijk de nadruk op veeteelt te liggen.¹⁰

Door de daling van het maaiveld werd men in de 14de en 15de eeuw gedwongen maatregelen te nemen door middel van de aanleg van dijken, sluizen, watermolens en molenweteringen. De Boerenwetering deed dienst als afwateringssloot en voerde het overtollige water van de polder, via de huidige Nieuwezijds Voorburgwal¹¹ en de Amstel, af naar het IJ. De Boerenwetering wordt al in 1383 vermeld in een acte. De oorsprong van deze wetering staat nog ter discussie. Enerzijds is het mogelijk dat zij voor de ontwatering van de polder is gegraven. De rechte loop van het gedeelte buiten de 17de-eeuwse stadsuitleg en de doorlopende verkaveling aan weerszijden van het water ondersteunen deze theorie. Een andere mogelijkheid is dat de Boerenwetering een natuurlijke voorganger had. Dit idee is gestoeld op de veronderstelling dat het in de middeleeuwen gebruikelijk was om bij inrichting van het landschap de bodemgesteldheid van het terrein te volgen. Het kronkelige verloop van de Boerenwetering in de binnenstad wordt gezien als een onderbouwing van deze opvatting. Het is zeer waarschijnlijk dat het noordelijk deel van de Boerenwetering (de huidige Nieuwezijds Voorburgwal) van oorsprong een natuurlijke waterloop is geweest en dat deze later in zuidelijke richting is doorgetrokken tot aan het Grote Loopveld in de Buitenveldsche Binnendijkse Polder. In latere perioden werd de wetering door groenteboeren ook als transportroute gebruikt.¹²

Tot de 20ste eeuw was dit deel van de Buitenveldsche Binnendijkse Polder nog een landelijk gebied. Als gevolg van de bevolkingsgroei annexeerde Amsterdam in 1896 delen van deze polder. Het gebied ten noorden van de huidige ringweg A10 werd in de eerste decennia van de 20ste eeuw volgebouwd met enerzijds woonblokken, anderzijds met de Zuidelijke Wandelweg, een groene lob die in 1910 tot stand kwam als verbindingszone tussen de Amsteldijk en de Amstelveense weg. In de jaren '50 van de vorige eeuw werd het gebied ten zuiden van de ringweg A10 bestemd voor de aanleg van woonwijken en sportvelden. Hiertoe is dit deel van de polder opgehoogd met een 1,5 tot 2,0 meter dik zandpakket en vervolgens bebouwd. De oorspronkelijke infrastructuur is daardoor grotendeels verdwenen.

3.3 Archeologische inventarisatie

In de plangebieden is tot op heden geen archeologisch veldonderzoek uitgevoerd. Concrete aanwijzingen over de kwaliteit van archeologische sporen zijn daarom niet voorhanden. De kwaliteit van eventuele archeologische resten dient daarom op basis van een historisch topografische inventarisatie in te worden geschat. Uitgaande van deze inventarisatie zijn binnen de plangebieden geen obstakels in de vorm van funderingen te verwachten. Wel kunnen binnen het gebied sporen aanwezig zijn van verkavelingsloten of afval van de omringende bewoning. Al deze archeologische sporen vertonen een vergelijkbaar ruimtelijke patroon met een wijde verspreiding en een lage trefkans. Dit resulteert in een lage archeologische verwachting.

De ondergrond van het plangebied bestaat uit een kleipakket uit de formatie Naaldwijk, dat in deze zone van Amsterdam gemiddeld op 5,00 m ÷ NAP begint. Daarboven bestaat de ondergrond uit Hollandveen, dat in deze zone van Amsterdam gemiddeld op 3,00 m ÷ NAP begint. De bovenste

¹⁰ Hoppenbrouwers 2002, 103-118

¹¹ De Nieuwezijds Voorburgwal is tot 1884 een deel van de Boerenwetering geweest. Ter hoogte van de Nieuwezijds Kolk stroomde tot ca. 1350 het water van de Boerenwetering naar het Damrak.

¹² Colijn 1995, 4.

laag (ca. 1,00 à 1,50 m dik) betreft recent aangebrachte grond. Op basis van de beschreven bodemopbouw kan er vanuit gegaan worden dat het maaiveld in het plangebied zich ca. 1,50 m boven het oorspronkelijke polderpeil (ca. ÷ 2.00 NAP) bevindt. In principe betekent dit dat eventuele archeologische sporen of vondsten op een diepte van 1,50 m onder het huidige maaiveld liggen.

Ten aanzien van de archeologische kwaliteit van de ondergrond van de plangebieden dient met (sub)recente verstoringen en ophogingen rekening te worden gehouden. Op grond van de historisch-topografische inventarisatie kan worden geconcludeerd dat ter plaatse van de plangebieden geen archeologische resten meer in de bodem aanwezig zijn.

4 Archeologische verwachtingskaarten

Op basis van bovenstaande inventarisatie (hoofdstuk 3) waren binnen de plangebieden Ravel en Vivaldi Parkrand en het bestemmingsplangebied Ravel kavel 1-4 materiële overblijfselen te verwachten die samenhangen met de gebruiks- en bewoningsgeschiedenis van de Binnendijkse Buitenvelderse Polder van de 12de tot de 20ste eeuw. Op grotere diepte kunnen prehistorische resten aanwezig zijn. Dit leidt tot verwachtingskaarten van archeologische materiële neerslag voor de afzonderlijke plangebied.

Archeologische verwachtingszones op basis van cultuurhistorische informatie

Begrenzing plangebied

Boerenwetering. In de voormalige bedding van de Boerenwetering kan een wijde verspreiding voorkomen van verzonken overblijfselen die verband houden met de nijverheids- en bewoningsgeschiedenis van het gebied langs de Boerenwetering. Hier zijn geen bouwstructuren te verwachten. Al deze archeologische sporen vertonen een wijde verspreiding en een lage trefkans. Grootschalig grondverzet ter plaatse van deze terreinen heeft geleid tot versterking van de eventuele overblijfselen. Hier worden daarom geen archeologische overblijfselen meer verwacht.

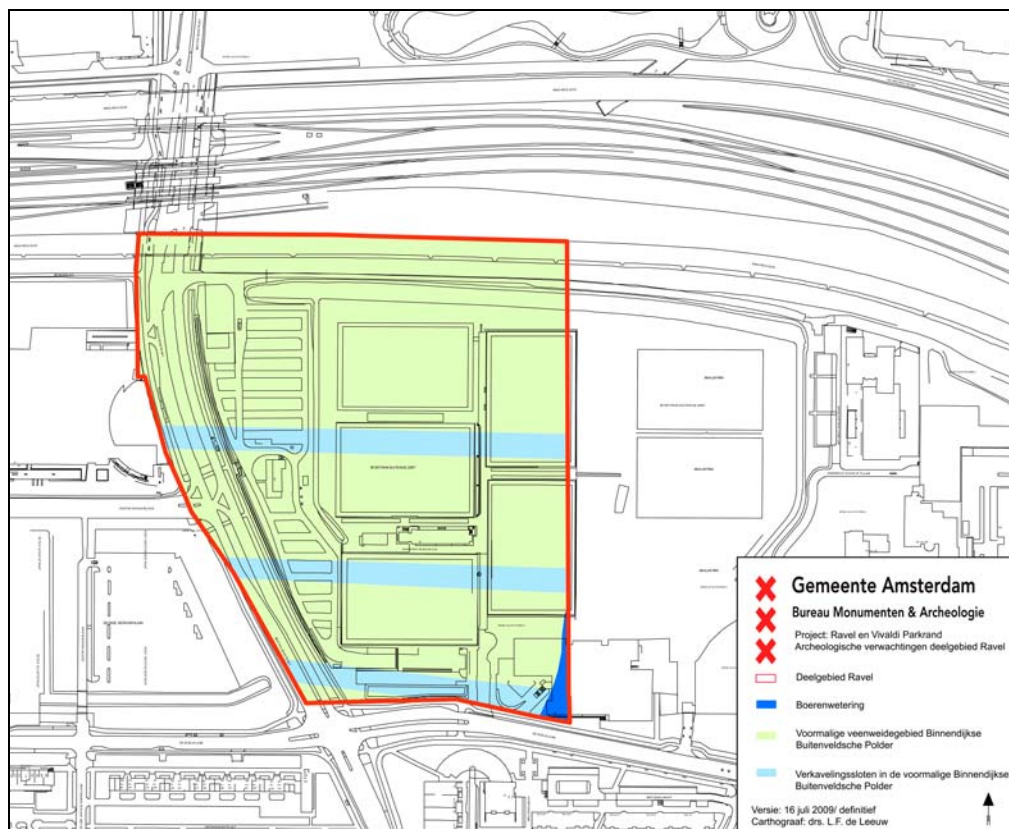

Binnendijkse Buitenveldertse Polder. Het voormalige poldergebied van de Buitenveldsche polder. Hier kan een wijde verspreiding voorkomen van bewoningssporen, erven, terpen, verkavelingsporen, sloten en kades uit de ontginningsperiode (12de/13de eeuw) tot de periode van verstedelijking na 1950. Bovendien zijn grote delen overbouwd. Grootschalig grondverzet ter plaatse van deze terreinen heeft geleid tot versterking van de eventuele overblijfselen. Hier worden daarom geen archeologische overblijfselen meer verwacht.

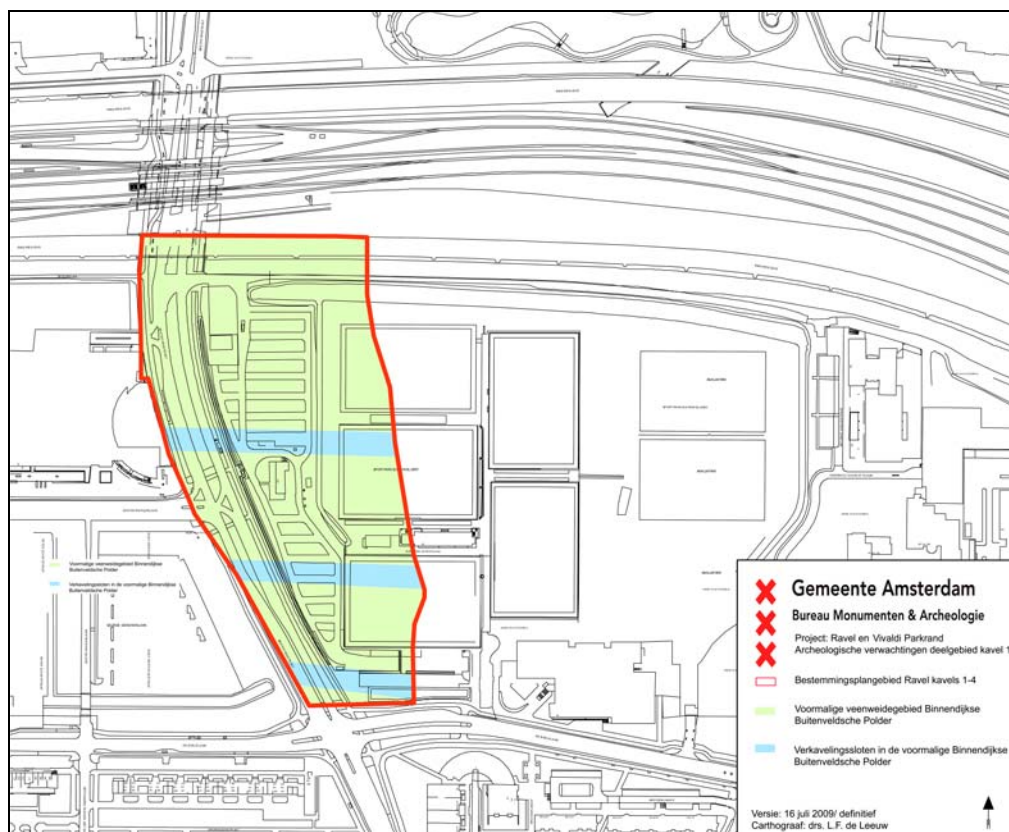

Verkavelingssloten Binnendijkse Buitenvelderse Polder. Het voormalige poldergebied van de Buitenveldsche polder. Hier kan een wijde verspreiding voorkomen van bewoningssporen, erven, terpen, verkavelingsporen, sloten en kades uit de ontginningsperiode (12de/13de eeuw) tot de periode van verstedelijking na 1950. Bovendien zijn grote delen overbouwd. Grootschalig grondverzet ter plaatse van deze terreinen heeft geleid tot versterking van de eventuele overblijfselen. Hier worden daarom geen archeologische overblijfselen meer verwacht.

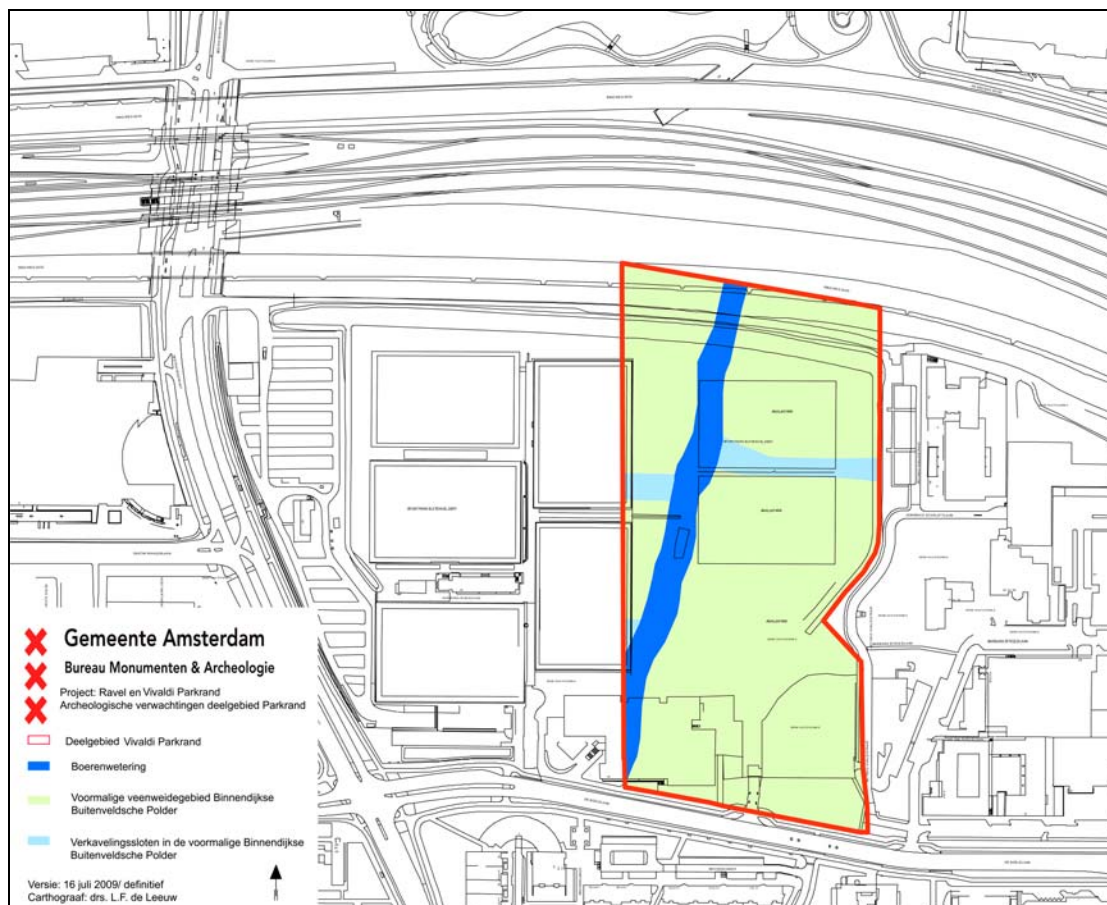
Archeologische verwachtingskaart plangebied Ravel

Archeologische verwachtingskaart bestemmingplangebied Ravel kavels 1-4

Archeologische verwachtingskaart plangebied Vivaldi Parkrand

5 Archeologische beleidskaart

De archeologische beleidskaarten van de plangebieden Ravel, Vivaldi Parkrand en het bestemmingsplangebied Ravel kavel 1-4 zijn bedoeld als een schematisch ruimtelijk overzicht van de maatregelen die nodig zijn voor de zorg voor het archeologische erfgoed binnen bepaalde zones of locaties in de plangebieden. De verwachtingen worden gekoppeld aan de huidige toestand van het terrein en mogelijk opgetreden bodemverstoringen. De clustering van de verwachtingszones resulteert in voor ieder plangebied afzonderlijke beleidskaarten met bijbehorende specifieke beleidsmaatregelen.

Archeologische beleidszone op basis van de archeologische verwachtingszones en verstoringen

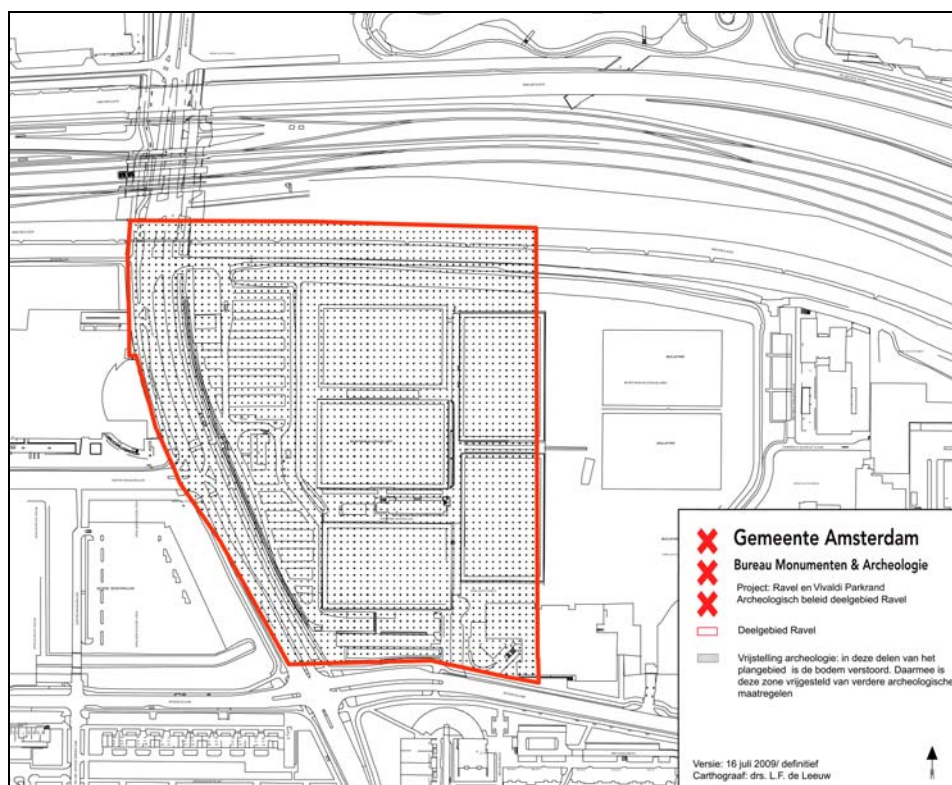

Beleid: negatieve verwachting: (sub)recente verstoring

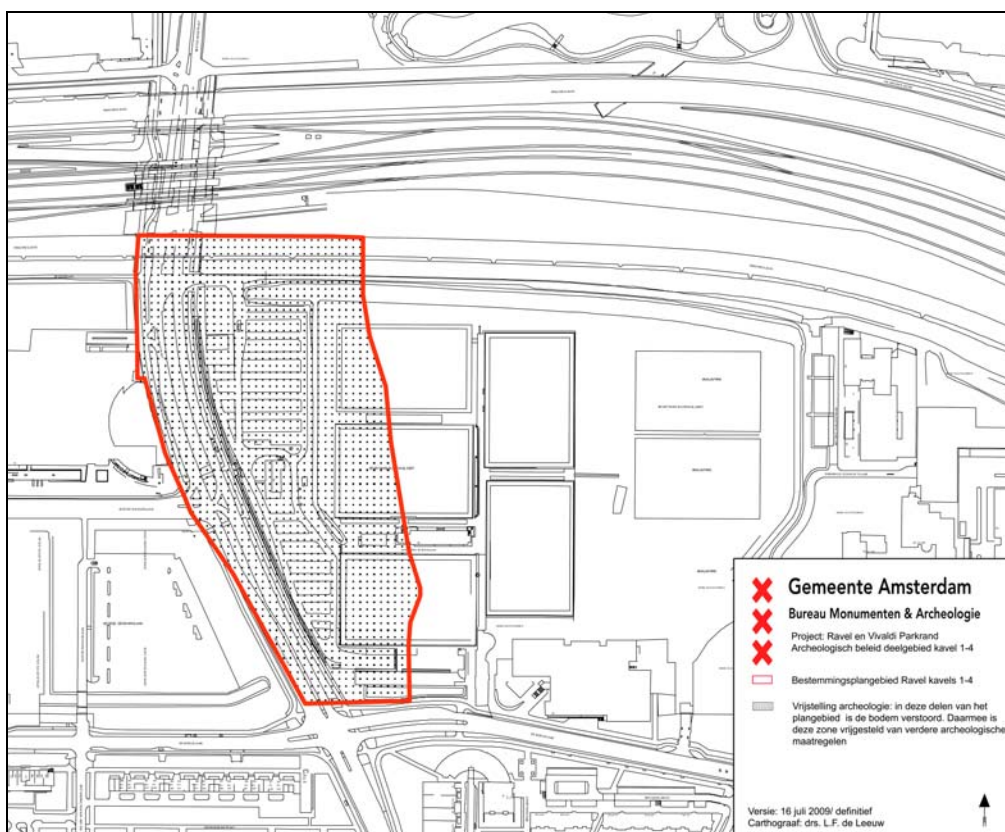
Voor het gehele plangebied geldt een negatieve verwachting. In het hele plangebied is de bodem verstoord. Daarmee is het plangebied vrijgesteld van verdere archeologische maatregelen.

Voor het gehele plangebied geldt dat ook in geval geen archeologisch vooronderzoek vereist is en er toch archeologische overblijfselen ouder dan 50 jaar bij bouwwerkzaamheden aangetroffen worden, deze bij de gemeente aangemeld dienen te worden, zodat in gezamenlijk overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

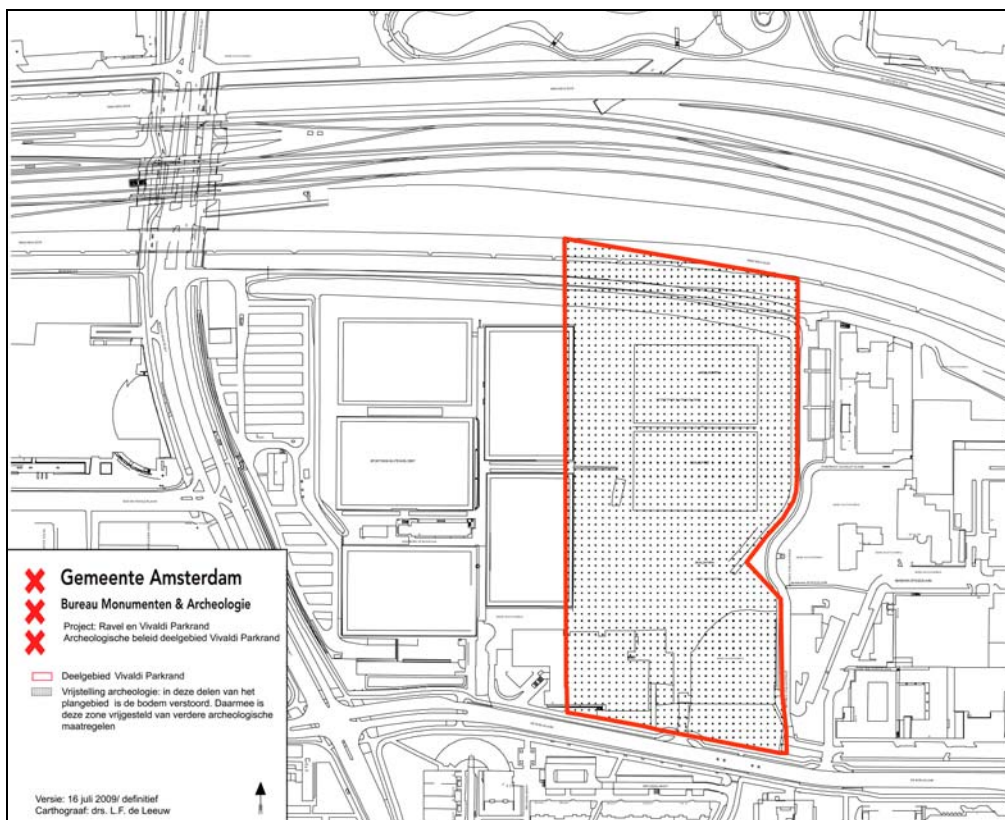
Archeologische beleidskaart plangebied Ravel

Archeologische beleidskaart bestemmingsplangebied Ravel kavels 1-4

Archeologische beleidskaart plangebied Vivaldi Parkrand

Conclusie

Het voorliggende bureauonderzoek is uitgevoerd in het kader van de projecten Ravel en Vivaldi Parkrand evenals het bestemmingsplan Ravel kavel 1-4. Voor deze plangebieden is op grond van historisch-topografische onderzoek gebleken dat ter plaatse van de plangebieden de ondergrond zo is verstoord dat hier geen archeologische resten meer verwacht worden. Deze terreinen zijn vrijgesteld van archeologische maatregelen. Dit betekent dat verder archeologisch veldonderzoek niet nodig is.

In geval onverhoopt toch archeologische resten worden aangetroffen bij de uitvoering van de bodemwerkzaamheden geldt de wettelijke meldingsplicht. Dit houdt in dat bodemvondsten ouder dan 50 jaar bij bouwwerkzaamheden aan Bureau Monumenten en Archeologie gemeld worden zodat in gezamenlijk overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Bronnen

Digitale bronnen

Cultuur Historische Waardenkaart provincie Noord-Holland. <http://chw.noord-holland.nl>
Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS)

Literatuur

BMA, *Ruimte voor Geschiedenis. Beleidsnota Monumenten en Archeologie* Amsterdam 2005-2010, Amsterdam 2005.

Colijn, J., 'De Boerenwetering: wonen, werken en vermaak langs een eeuwenoude waterweg', *Amstelveense Historische reeks* 2 (1995), 1-11.

Eerden, R. van, 'De archeologische reservaten van 'Malta'', *Archeobrief* 12/2 (2008), 13-18.

Hoppenbrouwers, P.C.M., 'De Hollandse economie ca. 975 - ca. 1570', Nijs, T. de en Beukens, E. (red), *Geschiedenis van Holland tot 1572*, Hilversum 2002, 103-108.

Provincie Noord-Holland, *Beleidskader Landschap en Cultuurhistorie Noord-Holland*, Haarlem 2006.

Stol, T., *Wassend water, dalend land. Geschiedenis van Nederland en het water*, Utrecht/Antwerpen 1993.

Verkerk, C.L., 'De Windmolenzijde. Een bijdrage tot de ontwikkelingsgeschiedenis van Amsterdams Noordwestelijke stadsgebied in de dertiende en veertiende eeuw', *Amstelodamum* 90 (1998), 13-38.

Afmelding:

Archiscode	19623	datum	14-10-2008 (zie bureauonderzoek 08-005/ 071)
Archiscode	27104	datum	29-07-2009
Archiscode	27105	datum	29-07-2009

Controle proces en waardestelling	Prof. dr. J. Gawronski
-----------------------------------	------------------------

Voor akkoord	datum
--------------	-------

Hoofd afdeling Archeologie BMA
Prof. dr. J. Gawronski

Colofon

Archeologisch Bureauonderzoek 09-077

Datum: 29 juli 2009
Status: definitief
Opdrachtgever: Zuidas
Postbus 79092
1070 NC Amsterdam
Contactpersoon: De Heer J.P. Longayoux
020-06-22204718
Redactie: Prof. dr. J. Gawronski
Tekst: Drs. L.F. de Leeuw
Tekeningen: Drs. L.F. de Leeuw

© Bureau Monumenten & Archeologie, Gemeente Amsterdam, 2009
Postbus 10718, 1001 ES Amsterdam, 020-2514900

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enigerlei andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van BMA. BMA aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.